

**НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ
ІНСТИТУТ ЕКОНОМІКИ**

УДК 338. 2 : 378 (477)

Лопушняк Галина Степанівна

Спеціальність: 08.09.01. – демографія, економіка праці, соціальна
економіка і політика

АВТОРЕФЕРАТ
*дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата економічних наук*

Київ - 2001

Дисертацією є рукопис.
Робота виконана в Інституті економіки НАН України

Науковий керівник: доктор економічних наук, професор
Новіков Валерій Миколайович,
Інститут економіки НАН України,
завідувач відділу соціальної сфери,
доходів і рівня життя

Офіційні опоненти: доктор економічних наук, професор
Куценко Віра Іванівна,
Рада по вивченню продуктивних сил
України НАН України,
завідувач відділу дослідження проблем
розвитку і розміщення галузей соціальної сфери

кандидат економічних наук, доцент
Петюх Василь Миколайович,
Київський національний економічний університет,
доцент кафедри управління трудовими ресурсами

Провідна установа: **Інститут регіональних досліджень НАН України**
(відділ регіональної соціально-економічної
політики та територіального управління) м. Львів

Захист відбудеться 26.06.2001 р. о 14 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д
26.150.02 по захисту дисертацій на здобуття наукового ступеня доктора (кандидата)
наук в Інституті економіки НАН України за адресою: 01011, м. Київ-11, вул. Панаса
Мирного, 26.

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Інституту економіки НАН України.

Автореферат розісланий 24.05.2001 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

Стешенко В.С.

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. До основних факторів, які впливають на економічне зростання в державі належить освітній, професійний і кваліфікаційний рівень зайнятого в економіці населення. Рівень цього впливу значною мірою залежить від наявного інфраструктурного потенціалу освіти, який створює конкретні умови і можливості для задоволення матеріальних і духовних потреб людини. Тому країни з соціально-орієнтованою ринковою економікою уже не одне десятиліття розвитку надають пріоритет освітньому комплексу.

Реалії сьогодення свідчать про те, що освіта України, особливо вища, потребує вдосконалення у напрямі більшої її демократизації, фінансово- економічної переорієнтації та інтеграції у систему міжнародної освіти. На даний час освіта знаходиться лише на шляху реформування і потребує чіткої і комплексної науково-технологічної політики щодо її державної підтримки, виведення з кризового стану, стимулювання розвитку пріоритетних напрямків на базі використання як

прямих, так і непрямих методів, включаючи пільгове оподаткування та кредитування. Проблемами функціонування освіти в умовах ринкового реформування в Україні займаються наукові установи Національної академії наук України, Академії педагогічних наук, галузеві інститути та вищі навчальні заклади. Значні доробки з цієї тематики мають А.В. Величко, А.Ф. Гойко, Г.А. Дмитриченко, М.І. Долішній, Г.І. Євтушенко, В.Є. Козак, В.І. Куценко, В.І. Луговий, В.М. Новіков, О.І. Устенко, В.А. Яблонський та інші.

Попри значну увагу вчених до окремих аспектів діяльності вищих навчальних закладів, варто зауважити, що науковці розглядають переважно проблеми реформування освіти, як галузі, не приділяючи уваги економічним проблемам, через які виникає соціальна напруга в колективах вищих навчальних закладів. Невирішеним є питання поєднання системи освіти з потребами економіки країни в умовах формування різних форм власності. Тому дослідження соціально-економічних аспектів розвитку вищої освіти в умовах формування ринкових відносин є досить актуальним науковим завданням, вирішення якого має практичне значення.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дане дослідження тісно пов'язане з проблематикою Інституту економіки НАН України в межах науково-дослідної теми “Удосконалення інфраструктури соціальної сфери”, державний обліковий номер 0200U004642 та теми “Економічне регулювання соціальної сфери в перехідній економіці”, державний реєстраційний номер 0100U004301.

Мета і завдання дослідження. Метою дослідження є визначення основних напрямів удосконалення розвитку системи вищої освіти України на основі аналізу соціально-економічних аспектів функціонування вищих навчальних закладів в умовах формування ринкових відносин.

Досягнення цієї мети зумовило необхідність вирішення таких завдань:

- визначення особливостей ринкових відносин у системі вищої освіти;
- дослідження впливу макро- і мікроекономічних факторів на розвиток вищої школи;
- аналіз динаміки розвитку освіти в Україні та здійснення відповідної порівняльної оцінки відносно інших країн;
- визначення значимості позабюджетної діяльності вищих навчальних закладів та шляхів її розширення;
- вивчення та застосування досвіду інших країн у сфері кредитування освіти;
- оцінка діючої системи оподаткування вищих навчальних закладів та її впливу на розвиток освіти;
- розробка методів і процедур формування стратегії вищого навчального закладу в сфері надання власних освітніх послуг і створення науково-технічної продукції, включаючи такі елементи як якість, назва, сервіс і номенклатура послуг та наукової продукції;
- обґрунтування порядку проведення вищими навчальними закладами стратегії формування і стимулювання попиту на свої послуги і продукцію на основі рекламної кампанії.

Об'єктом дослідження є процес розвитку вищих навчальних закладів.

Предметом дослідження є соціально-економічні аспекти розвитку та вдосконалення системи вищої освіти в умовах формування ринкових відносин.

Методи дослідження. Теоретичною, методологічною та прикладною основою досліджень є економічна теорія, наукові розробки провідних вчених-економістів в галузі соціальної політики та економіки, економіки вищої школи і маркетингу.

Основними методами, що використовувались при дослідженні теми і визначили методика наукового аналізу були: балансовий, економіко-математичний, розрахунково-конструктивний, порівняльний, статистичний, графічний та інші, які у своїй сукупності складають методика дослідження обраної теми.

Наукова новизна одержаних результатів. Проведено комплексне соціально-економічне дослідження сукупності теоретичних і практичних аспектів удосконалення розвитку вищої освіти України в умовах трансформації економіки. В роботі сформульовано та обґрунтовано наукові результати, що розкривають зміст дослідження і відзначаються новизною:

- поглиблено теоретико-методологічні та методичні аспекти розвитку системи вищої освіти в умовах становлення ринкових відносин; визначено соціально-економічні функції освіти як складової частини реальної економіки та її вплив на формування ринку праці;
- визначено характер і особливості ринкових відносин у системі вищої школи та виявлено тенденції розвитку цієї галузі в Україні, з урахуванням особливостей демографічного відтворення та змін у структурі зайнятості;
- розкрито сутність сучасних структурних зрушень у фінансуванні вищої освіти в умовах перехідної економіки, з урахуванням розвитку та важливості позабюджетного фінансування вузів України та шляхів його розширення;
- обґрунтовано методичні підходи щодо здійснення стратегії вищих навчальних закладів у сфері надання освітніх послуг і створення науково-технічної продукції, включаючи такі елементи як якість, сервіс і номенклатура послуг;
- встановлено порядок реалізації вищими навчальними закладами України заходів, спрямованих на формування і стимулювання попиту на послуги і наукові результати діяльності вузів на основі здійснення рекламної діяльності;
- на основі досвіду інших країн, розроблено пропозиції щодо перспектив подальшого вдосконалення розвитку системи вищої освіти та її фінансового забезпечення з визначенням податкових пільг та додаткових джерел фінансування, включаючи кошти кредитних фондів.

Теоретичне і практичне значення одержаних результатів. Теоретичні положення роботи складають наукову основу для розробки методичних рекомендацій щодо поліпшення фінансування системи освіти та адаптації вищих навчальних закладів до умов ринку. Практичне значення мають пропозиції, спрямовані на поповнення бюджетів вищих навчальних закладів за рахунок розширення їх джерел фінансування.

Запропоновані в дисертації теоретичні і прикладні розробки можуть бути використані в лекційних курсах з соціальної економіки і політики.

Особистий внесок автора полягає в тому, що ним висвітлено і систематизовано актуальні економічні та соціальні проблеми розвитку вищих навчальних закладів України, розроблено основні принципи проведення ними маркетингової політики, з урахуванням характеру і особливостей ринкових відносин у системі вищої освіти.

Апробація результатів дисертації. Результати досліджень апробовані на наступних науково-практичних конференціях:

- Міжнародна науково-практична конференція “Проблеми економічної інтеграції України в Європейський Союз: теорія і стратегія” (Ялта-Форос, 23-24 вересня 1996 р.);
- Міжнародна науково-практична конференція "Становлення фінансової системи України та проблеми її стабілізації". (Львів, Львівський державний фінансово-економічний інститут, 21-23 листопада 1999р.);
- Міжнародна науково-практична конференція “Фінансові важелі економічного

зростання України на сучасному етапі” (Чернівці, Чернівецький державний фінансово-економічний інститут, 26-27 жовтня 2000 р.).

Публікації. Результати дисертації висвітлено у 5 наукових працях загальним обсягом 2,4 д.а., в тому числі особисто автору належить 2,4 д.а., зокрема 5 статей у збірниках наукових праць.

Структура та обсяг роботи. Дисертаційна робота складається зі вступу, 3 розділів, 9 підрозділів, висновків, списку використаних джерел та 18 додатків. Робота містить 14 таблиць, 15 рисунків. Список використаної літератури включає 170 найменувань і займає 15 сторінок. Основний текст роботи викладено на 178 сторінках.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **вступі** обґрунтовується актуальність теми дисертації, формулюється мета та завдання дослідження, визначаються його предмет і об’єкт, висвітлюється наукова новизна та практичне значення роботи, особистий внесок здобувача.

У першому розділі **“Теоретико-методологічні питання розвитку освіти в умовах становлення ринкової економіки”** на основі аналізу робіт вчених з предмету дослідження, розкрито роль освіти у соціально-економічному розвитку суспільства, яка має вирішальне значення у швидкості зміни якості і демографічної структури. Сьогодні, коли стара система освіти і підготовки кадрів переживає серйозні труднощі, а економіка – потребу в підвищенні культурного і професійного рівня населення в цілому і трудових ресурсів зокрема, необхідно підвищувати роль освіти, як одного з пріоритетних напрямків загальнонаціональної політики.

Певні передумови для цього в Україні вже є. Не знижується, а навпаки, підвищується попит населення в цілому, і особливо молоді, на освіту більш високого рівня.

Протягом останніх років в Україні було прийнято цілу низку законодавчих актів, спрямованих на розвиток освіти (про освіту, про наукову і науково-технічну діяльність, про перелік платних послуг, що можуть надаватися державними навчальними закладами тощо). Для приведення діяльності галузі у відповідність з вимогами часу постановою Кабінету Міністрів України в 1993 р. прийнята Державна національна програма “Освіта” (“Україна ХХІ століття”). Однак в умовах скорочення державних видатків на освіту ці прогресивні починання не одержують реальної підтримки.

Невід’ємною частиною діяльності вищої школи є наукова робота. Вона є вирішальною передумовою забезпечення відповідності вищої школи соціальним вимогам сучасності та гарантією високої якості навчального процесу.

Досліджується проблема включення науки в ринкові відносини, що, по суті, означає формування ринку наукової продукції. Важливими умовами функціонування ринку науки є законодавчий захист інтелектуальної власності і державне регулювання взаємовідносин замовників і виконавців наукових робіт.

Для ринку в освітній сфері характерні такі особливості: наявність достатньої кількості вищих навчальних закладів, інших освітніх установ і науково-технічних організацій, які надають однакові послуги; наявність споживачів, зацікавлених у їх придбанні і використанні; неоднакова доступність всіх суб’єктів ринку до відповідних ресурсів; асиметричність інформації, яка передбачає відмінність у знаннях одних учасників порівняно з іншими; виробництво продукції та надання послуг характеризується тим, що вищі навчальні заклади не завжди точно знають свого споживача, його місцезнаходження, чисельність, споживацькі переваги тощо; повна самостійність вищих навчальних закладів у здійсненні своєї діяльності, включаючи можливість самим вибирати напрям підготовки спеціалістів і виконання наукових досліджень, заключати договори, приймати і виконувати замовлення, приймати,

звільняти працівників та інше.

Особливе місце в дослідженні економічних проблем розвитку вищої освіти займає економічний аналіз самої галузі, який тісно пов'язаний з питаннями ефективності освіти взагалі і діяльності вищого закладу освіти зокрема. Він передбачає пошук раціональної структури організації освіти і вузівського освітнього процесу, зміну методів навчання, управління, планування і контролю. Відмінною рисою діяльності вищої школи є переважне використання економічних показників, які характеризують не стільки конкретні результати праці, скільки обсяг і структуру функцій та реальні умови їх виконання. Це пояснюється тим, що кількість і особливо якість виконаних робіт (послуг) нерідко з великими зусиллями піддаються контролю за допомогою формалізованих звітних показників.

У роботі розглянуто суть економічних відносин, які складаються в сфері вищої освіти. Категорія "суспільне відтворення" не обмежується лише виробничими (економічними) відносинами, що утворюються в сфері матеріального виробництва. Вона розглядається ширше і включає в себе ту сферу, яка довгий час визначалась як "система нематеріального відтворення", "сфера духовного відтворення", "нематеріальна" або "невиробнича" сфера. В останній час найбільш характерними стали назви "соціальна сфера", "соціальна інфраструктура". Вища освіта розглядається як складова частина соціальної сфери і задовольняє потреби високого якісного порядку – духовного.

На наш погляд, визначальним елементом в економічних відносинах, що складаються в сфері вищої освіти, як і раніше залишаються відносини виробництва. Специфіка полягає лише в тому, що результатом діяльності вищого закладу освіти виступають, в основному, освітні послуги. Щоб здійснити споживання послуг освіти, їх необхідно виробити. Головна особливість полягає в тому, що освітні послуги, як продукт діяльності вузу, споживаються вже в самому процесі їх виробництва. При цьому витрати на виробництво цих послуг є суспільно необхідними.

У другому розділі **“Оцінка сучасного стану розвитку вищих навчальних закладів України”** проаналізовано сучасний стан вищої школи України порівняно з іншими країнами. Здійснено аналіз структури вищих навчальних закладів України за типами вищих навчальних закладів державної і недержавної форм власності. Державний сектор вищої освіти складається з 816 закладів. Серед них: 100 університетів, 54 академії, 69 інститутів та інші. Недержавний сектор вищої освіти налічує 163 навчальних заклади, з них: 6 університетів, 5 академій, 81 інститут, 35 коледжів, 26 технікумів та 10 училищ.

Проведений аналіз динаміки чисельності студентів вищих закладів освіти в розрахунку на 10 тисяч населення України свідчить про тенденцію збільшення їх кількості. Однак при порівнянні рівня охоплення вищою освітою в Україні з таким же показником в інших країнах, висновок є невтішним. Серед країн, що розглядалися, Україна за цим показником в 1991 р. була на сьомому місці, а в 2000 р. – вже на шістнадцятому. В Україні рівень охоплення населення вищою освітою є нижчим не тільки від таких високорозвинених країн як Канада, США, Корея, а й від Болгарії, Росії.

Такий стан не може не турбувати освітян та суспільство в цілому, оскільки він не забариться негативно позначитись на економіці, соціальних процесах, які відбуваються в нашому суспільстві, через зниження професійно-кваліфікаційного рівня працівників різних галузей реальної економіки.

При аналізі структури видатків зведеного бюджету України виявлено, що питома вага витрат на освіту збільшувалася протягом 1995 - 1997 рр. на 0,1 % кожного року,

однак вже в 1998 р., порівняно з попереднім роком, цей показник зменшився на 0,5 %, а в 1999 р., порівняно з 1998 р. – на 1,08 %. Для того, щоб освіта сприяла захисту стратегічних інтересів держави, її розвиток має випереджати в часі розвиток інших складових економіки.

Аналіз динаміки валового внутрішнього продукту та витрат на освіту (в % до ВВП) свідчить, що протягом 1993-1995 рр. держава намагалася збільшувати видатки на освітянську галузь, незважаючи на спад ВВП. Однак вже в 1996 р. порівняно з 1995 р. та в 1998 р., порівняно з 1997 р. питома вага витрат на освіту знизилась відповідно на 0,49 % та на 0,19 %.

Проаналізувавши фактичне виконання плану фінансування вищих закладів освіти Міністерства освіти і науки України, можна зробити висновок, що відсоток виконання плану в 1996, 1997 рр. був вищим, ніж у 1998 - 1999 рр. У 1996 р. фактичне фінансування було менше запланованого на 37839 тис. грн., або на 8,17 %, в 1997 р. – на 33817 тис.грн., або на 6,18 %, а в 1998 р. – на 1314007 тис.грн., або на 20,70 %, в 1999 р. – на 99692,79 тис.грн., або на 15,12 %. Слід зазначити, що цих асигнувань недостатньо для виплати заробітної плати працівникам, стипендій студентам, оплати комунальних послуг, закупівлі підручників тощо.

Рівень забезпечення навчального процесу іншими ресурсами є також вкрай незадовільним, починаючи від технічного забезпечення (комп'ютери, множильна та відеотехніка) і закінчуючи методичним забезпеченням. Так, наприклад, згідно з дослідженнями Проекту оцінки регіональних потреб, в якому порівнюються освітні установи Східної Європи і країн колишнього СРСР, доступ до копіювальної техніки за місцем своєї роботи мають 44 % викладачів і 58 % студентів (в Угорщині відповідно 93 % й 99 %, у Польщі – 92 % і 95 %, у Росії 48 % і 68 %), а можливість вільно користуватися комп'ютером - 44 % викладачів і 51 % студентів (в Угорщині відповідно 86 % й 95 %, у Польщі – 86 % і 94 %, у Росії 54 % і 63 %), доступ до електронної пошти мають 12 % викладачів і 27 % студентів (в Угорщині відповідно 63 % й 95 %, у Польщі – 59 % і 79 %, у Росії 17 % і 13 %). У кожній з цих категорій технічного забезпечення Україна знаходиться на останніх місцях серед країн, що розглядалися.

У багатьох вузах не відповідає діючим нормативам і навчальна площа у розрахунку на одного студента. У середньому по Україні у вищих навчальних закладах III-IV рівнів акредитації цей показник становить 6,5 кв.м. на одного студента, у закладах I-II рівнів акредитації – 7,9 кв.м. Найнижчим він є в вузах III-IV рівнів акредитації Рівненської області - 3,2 кв.м.. То ж про яку якість освіти можна говорити при таких показниках, адже норматив становить 8 кв.м. на одного студента. Таким чином, акцент на фінансуванні розвитку матеріально-технічної бази вищої школи – необхідний напрямок її реформування.

Діючий сьогодні Закон України “Про освіту“ визначив основні завдання освіти, поставив нові вимоги до її змісту та соціальної орієнтації. Однак він не вирішив багатьох проблем у системі освіти, які постали в умовах ринкової трансформації, зокрема: якість випускників, яка недостатньо відповідає сучасним потребам виробництва, науки, культури; незадоволеність соціальних очікувань випускників вузів; працевлаштування дипломованих випускників; забезпечення необхідною науковою та навчальною літературою; рівень оплати праці науково-педагогічного персоналу вузів та інші.

Сучасний стан, що склався, актуалізує проблему щодо розширення джерел фінансування освіти. Нині кошти до закладів освіти надходять переважно з Державного бюджету і частково від промислових підприємств, недержавних

організацій (спонсорів), а також від населення. На жаль, практично відсутнє таке джерело фінансування як кредити, цільові допомоги, гранти, тощо. А це, на наш погляд тому, що в Україні практично не розвинута сфера кредитування освіти. У травні 2000 р. Кабінет Міністрів України прийняв постанову “Про затвердження Порядку надання молодим громадянам пільгових довгострокових кредитів для здобуття освіти у вищих навчальних закладах за різними формами навчання незалежно від форм власності”, в якій передбачено умови надання та повернення кредиту. Однак у 2000 р. через відсутність фінансування мало хто скористався цим кредитом. А досвід зарубіжних країн переконує, що принцип кредитування населення з метою отримання вищої освіти успішно реалізується, а в деяких із них, наприклад у Франції, ця система набула помітного розвитку. У Великобританії та Швеції кредити на освіту теж мають попит у населення. Тому вивчення такої практики може бути корисним.

Суттєва диференціація регіонів за рівнем економічного забезпечення освітніх потреб громадян зумовлює міграцію молоді за освітнім фактором до міст у регіонах з вищим потенціалом мережі вузів, серед яких – Київ, Харків, Львів, Одеса, Дніпропетровськ, Тернопіль. Це суттєво впливає на подальше працевлаштування випускників. Аналіз динаміки працевлаштування випускників вищих навчальних закладів III і IV рівнів акредитації Міністерства освіти у 1997-1999 рр. свідчить, що працевлаштування випускників вузів, які навчалися за кошти державного замовлення, поліпшилося порівняно з попередніми роками. Так, у 1999 р. порівняно з 1997 р. цей показник збільшився на 5,5 % і становив 85,4 %. Найбільше число студентів, які отримали направлення на роботу є в політехнічних, будівельно-художніх та економічних вузах. Проте ці показники не повною мірою відображають реальне становище.

Проведене нами соціологічне опитування серед випускників вищих закладів освіти III-IV рівнів акредитації 1999 р. засвідчило зовсім інший стан із працевлаштуванням студентів. Так, серед 249 опитаних випускників Львівщини 187 отримали направлення на роботу, з них 34 не працевлаштувалися у зв'язку з тим, що підприємства, які давали замовлення на спеціалістів, в останній момент відмовилися від них, посилаючись на скрутне фінансове становище. Тож, якщо 249 респондентів прийняти за 100 %, то працевлаштованих випускників виявиться не 85,4 %, а тільки 61,45 %. Це підтверджується також даними Міністерства освіти і науки України. Навіть серед укладених уже угод на працевлаштування, 20-30 % складають відмови підприємств від замовлених раніше молодих фахівців у зв'язку зі змінами в фінансово-економічному стані. Якщо у 1999 р. отримано замовлення на працевлаштування для 55471 випускника з 64941, то з урахуванням відмов, показник реального працевлаштування становитиме лише 64,06 %.

Отже, загальна ситуація в Україні з наданням першого робочого місця випускникам вищих навчальних закладів поки що залишається складною. Майже не виконується Порядок працевлаштування випускників, затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 22 серпня 1996 р. № 992. Виконання цієї постанови неможливе без позитивних структурних зрушень в економічних процесах держави, які безпосередньо впливають на розвиток освіти.

Велике значення для ефективного функціонування вищих навчальних закладів має рівень забезпеченості студентів гуртожитками. Проведений аналіз свідчить, що цей показник у вузах системи Міністерства освіти і науки України є досить високим. Але, починаючи з 1998 р. відмічається тенденція до його зменшення. Так, у 1999 р., порівняно з 1997 р. рівень забезпеченості студентів гуртожитком зменшився на 2,15 %. Найвища забезпеченість спостерігається в будівельно-художніх вищих навчальних

зкладах (99,7 %), а найнижча – у педагогічних (79,8 %).

На соціально-психологічний клімат у вузах також впливає і забезпеченість вищих навчальних закладів підприємствами громадського харчування. По вузах системи Міністерства освіти і науки України цей показник має тенденцію до зниження і найнижчим він є в педагогічних вищих закладах освіти – 36,9 %, при середньому по вузах 63,6 %.

Отже, інфраструктура вищих навчальних закладів ще не повною мірою відповідає сучасним потребам. Незадовільно вирішуються проблеми студентської сім'ї, яка нині знаходиться у непростих економічних, житлово-побутових та соціально-психологічних умовах.

Аналіз фінансування науки у вищих навчальних закладах та наукових установах Міністерства освіти і науки України, дає підстави зробити висновок про негативні тенденції (рис.1).

**Рис.1. Динаміка бюджетного фінансування науки
у вищих навчальних закладах та наукових установах системи Міністерства освіти і
науки України у 1996 – 2000 рр.**

Стан бюджетного фінансування науки з кожним роком погіршується. Якщо в 1997 р. вищі навчальні заклади та наукові установи системи Міністерства освіти і науки України були профінансовані в сумі 30,9 млн. грн., то в 1998 р. – 23,8 млн. грн., а в 1999 р. – тільки 14,3 млн. грн.

Проблема фінансових ресурсів вищих навчальних закладів передбачає вирішення таких питань: розрахунок необхідної суми грошових коштів для нормальної діяльності закладу, встановлення оптимального співвідношення джерел їх фінансування, врахування впливу різних чинників на обсяг ресурсів, аналіз використання за цільовим призначенням та у встановлених розмірах. Необхідно також вдосконалювати механізм формування і використання фонду заробітної плати професорсько-викладацького складу. А для цього треба, насамперед, визначити взаємозв'язок економіки і освіти. Дослідження показали, що економічна динаміка і динаміка контингенту студентів різко відрізняються. ВВП за період з 1995 по 1999 роки постійно зменшувався, а чисельність студентів зростала, хоча, між цими показниками повинен би бути прямий зв'язок. Адже не можна постійно збільшувати чисельність студентів, не збільшуючи асигнувань на освіту. А реально збільшити їх можливо лише за умов збільшення ВВП. Попит на освітні послуги значною мірою визначається тенденціями чисельності вікової групи населення від 5 до 24 років. Причому в перспективі 3-10 років слід чекати зниження чисельності абітурієнтів, оскільки чисельність цієї вікової групи населення різко зменшується у зв'язку з падінням народжуваності. Ситуація з зайнятістю показує, що випущені спеціалісти мають великі шанси поповнити ряди

безробітних – тенденції протилежно направлені (чисельність зайнятого населення з кожним роком зменшується, а чисельність студентів зростає).

Фінансування освіти і наукової діяльності з бюджету є нерівномірним і в основному має тенденцію до зниження. Що стосується структури видатків вищих навчальних закладів, то найбільша частка в бюджетному фінансуванні припадає на оплату праці з нарахуваннями (62,9 %). Решта припадає на оплату комунальних послуг – 19,3 %, стипендію – 10,5 %, харчування - 0,6 %, капітальний ремонт – 0,3 %, інші послуги – 0,2 %.

Наступний блок показників важливий для прогнозування можливостей надання вищими навчальними закладами платних послуг населенню, грошові доходи і видатки якого мають стійку тенденцію до росту тільки на тлі збільшення обсягу виробництва промислової продукції при недостатньо стабільному рівні заощаджень. Однак за індексом людського розвитку ПРООН Україна відсунута з 32-го місця у 1991 р. на 78-е місце серед 175 країн. Позитивним є те, що за останні роки дещо стабілізувався індекс споживчих цін, у тому числі й індекс цін на платні послуги. Але в 1995 та 1996 роках індекс цін на платні послуги був досить високим і значно перевищував індекс споживчих цін, який також був достатньо високим. Водночас, відбулася тенденція зростання плати за навчання, незважаючи на загальний стан справ в країні і матеріальне становище людини, яка бажає одержати вищу освіту.

Головна проблема виживання і розвитку української державної вищої школи полягає в її можливості і здатності вписатися в нові ринкові відносини.

Важливою проблемою є недостатнє фінансування вищої освіти з державного бюджету. Це призводить до зростання плати за навчання, що негативно впливає на доступність освіти для багатьох громадян. Крім того, недостатнє фінансування призводить до зменшення обсягу виробництва промислової продукції, що також негативно впливає на економіку країни. Водночас, відбулася тенденція зростання плати за навчання, незважаючи на загальний стан справ в країні і матеріальне становище людини, яка бажає одержати вищу освіту. Це призводить до зменшення доступності освіти для багатьох громадян. Крім того, недостатнє фінансування призводить до зменшення обсягу виробництва промислової продукції, що також негативно впливає на економіку країни. Водночас, відбулася тенденція зростання плати за навчання, незважаючи на загальний стан справ в країні і матеріальне становище людини, яка бажає одержати вищу освіту. Це призводить до зменшення доступності освіти для багатьох громадян. Крім того, недостатнє фінансування призводить до зменшення обсягу виробництва промислової продукції, що також негативно впливає на економіку країни.

Отже, нові можливості, відкриті перед українськими вищими навчальними закладами, не лише розширюють масштаби позабюджетної діяльності, але й надають їй багатофункціональний і багаторівневий характер.

Активна позабюджетна діяльність державних вищих навчальних закладів стала реальністю життя. Дані про бюджетні та позабюджетні доходи у вищих закладах освіти Міністерства освіти і науки України наведені в таблиці.

Таблиця. Джерела фінансування вищих навчальних закладів системи Міністерства освіти і науки України

Джерела Фінансування	Роки 1999 до 1996, %			
	1996	1997	1998	1999
Всього надходжень, тис. грн.	612096	760509	898756,8	1268388,4
В т.ч. бюджетні кошти, тис. грн.	207,2	131,6	379,3	
позабюджетні кошти, тис. грн.	425217	513321	503221	559485,9
позабюджетні кошти, в % до всіх надходжень	30,53	32,50	44,01	55,89

*Джерело: Річні звіти Міністерства освіти України за 1996-1999 рр.

Як видно з даних таблиці, з кожним роком сума коштів, отриманих від здійснення позабюджетної діяльності, збільшується. Якщо в 1996 р. позабюджетні кошти вищих навчальних закладів Міністерства освіти і науки становили 186879 тис. грн., то в 1999 р. сума цих надходжень склала 708902,5 тис. грн.

Якщо проаналізувати структуру поповнення бюджетів вищих навчальних закладів системи Міністерства освіти і науки України, то можна зробити висновок, що частка позабюджетних коштів впевнено зростає. Так, в 1996 р. величина позабюджетних коштів у загальній сумі надходжень становила 30,5 %, в 1997 – 32,5 %, в 1998 - 44,01 %, а в 1999 – 55,89 %. Позабюджетні надходження у 1999 р. у порівнянні до 1996 р. збільшилися в 3,8 раза, а бюджетні – тільки в 1,3 рази. Це ще раз підкреслює посилення значущості позабюджетної діяльності в системі вищої школи.

Зробивши аналіз основних напрямків здійснення позабюджетної діяльності на прикладі вищих навчальних закладів, підпорядкованих Міністерству освіти і науки України, ми дійшли висновку, що в 1996-1999 рр. найбільшу частку у позабюджетних надходженнях становило платне навчання. Зокрема, у 1996 р. доходи від платного навчання становили 61,31 % від всіх позабюджетних надходжень, у 1997 – 58,12 %, у 1998 – 65,45 % і в 1999р. – 65,93 %. Другим за величиною джерелом наповнення бюджету вищих закладів освіти є доходи від здачі в оренду приміщень, потім – учбові господарства, учбово-виробничі майстерні та підготовчі курси. Структура позабюджетних коштів вищих навчальних закладів Міністерства освіти і науки України подана на рис 2.

Рис.2. Структура позабюджетних надходжень вищих навчальних закладів системи Міністерства освіти і науки України за 1999 рік

Оскільки найбільшу частку в позабюджетних надходженнях вищих навчальних закладах становить плата за навчання, то виникає питання стосовно її рівня. Плата за навчання в Україні, порівняно з іншими країнами, низька, встановлюється ректором і керівництвом самих навчальних закладів, враховуючи рік навчання, тип програми, профіль навчання тощо. Частково плата залежить від рейтингу вищого навчального закладу і того, в якому місці він розташований.

Вартість повного року навчання в Україні коливається від 300 до 2500 доларів США. Ще не так давно українська вища школа, якщо врахувати відношення здобутих знань до витрачених коштів (коефіцієнт ефективності), безсумнівно, була однією з найпривабливіших у Європі.

Водночас, переваги поступово нівелюються, адже за роки кризи у багато разів зменшилося видання підручників для вищих навчальних закладів, бібліотеки не отримували нові книги, а їх фонди не тільки дедалі більше пошкоджуються, а й стають надто старими для належного забезпечення сучасної вищої освіти.

Здійснюючи позабюджетну діяльність, вищі навчальні заклади мають чимало не вирішених проблем з оподаткуванням. Дослідження показали, що необхідний єдиний порядок оподаткування результатів економічної діяльності освітніх установ. Єдиний за всіма видами податків, принцип оподаткування може бути сформульований наступним чином: результати економічної діяльності державних освітніх установ – юридичних осіб, а також недержавних освітніх установ, які пройшли державну акредитацію, звільняються від усіх видів податків у тій частині, в якій ці результати спрямовуються безпосередньо на потреби забезпечення, розвитку та вдосконалення навчального процесу, включаючи оплату праці.

У третьому розділі **“Удосконалення розвитку системи вищої освіти в умовах формування ринкових відносин”** визначено основні напрямки підвищення ефективності функціонування вищих навчальних закладів України, а саме:

а) в напрямку підвищення якості освітніх послуг і науково-технічної продукції: підвищення кваліфікації науково-педагогічних кадрів, навчально-допоміжного персоналу та інженерно-технічних працівників; придбання сучасного навчально-лабораторного та дослідницького обладнання; застосування нових методів і технологій навчання та проведення науково-дослідних робіт; оновлення бібліотечного та патентного фондів за рахунок придбання навчально-методичної і науково-технічної літератури;

б) в напрямку покращення організації сервісу для створення продукції та послуг, які надаються споживачам: організація різних курсів по підготовці до вступних екзаменів або навчання на факультетах громадських професій; організація заходів, які підтримують на високому рівні процес навчання, здоров'я і побуту студентів (бібліотечне та медичне обслуговування, заняття спортом, культурний розвиток); організація заходів по підвищенню кваліфікації після закінчення вищого навчального закладу, наданню різних консультацій тощо;

в) в напрямку наближення послуг і продукції до їхнього споживача шляхом створення філіалів вищих навчальних закладів, окремих кафедр у місцях концентрації потенційного попиту зі сторони споживачів (в містах і сільській місцевості, на підприємствах і в організаціях);

г) в напрямку покращення рекламної кампанії шляхом: виділення серед послуг конкурентів своїх послуг і продукції, зосереджуючи увагу на їх перевагах та вигоді, яку отримує споживач; охоплення, на скільки це можливо, більшої кількості споживачів; показ високої надійності в виконанні вищим навчальним закладом або його підрозділом взятих на себе зобов'язань.

Для підвищення продуктивності праці, доцільним, на наш погляд, є встановлення коефіцієнта матеріального заохочення для окремого навчального закладу, в якому враховувалась би величина надходжень від позабюджетної діяльності.

Визначення цього коефіцієнта, на нашу думку, можна проводити за такою формулою:
де,

У зв'язку з тим, що вуз зацікавлений у високодоходній діяльності на ринку освітніх послуг, він повинен виробити певну політику діяльності по відношенню до конкретної освітньої послуги, номенклатури всіх освітніх послуг, підвищення їх цілісної значимості, зручності придбання та підтримання рівня якості. Таким чином, у формуванні політики вузу в сфері освітніх послуг важлива роль належить виробленню і реалізації заходів по підвищенню якості освітніх послуг, формуванню нових послуг, оптимізації їх номенклатури і життєвого циклу, а також вибору сервісних послуг. У боротьбі за виживання вищі заклади освіти змушені використовувати маркетинг, як ефективний засіб функціонування в ринкових умовах.

Використання маркетингу вимагає оперування такими ключовими поняттями як "потреба", "ринок", "товар" та ін., які в розрізі послуг освітянського характеру набувають специфічних рис.

Керуючись необхідністю розроблення адекватних заходів, покликаних забезпечити вищим навчальним закладам найменші втрати при роботі в нових умовах і враховуючи низький ступінь вирішення проблем їх адаптації до умов ринкових відносин, необхідно перш за все звернути увагу на формування та стимулювання попиту на свої послуги і продукцію.

Під стратегією формування і стимулювання попиту маркетингологія як наука передбачає комплекс заходів, у т.ч. рекламу, засоби стимулювання збуту, роботу із засобами масової інформації, участь у виставках і ярмарках, фірмовий стиль та інші.

Одним з основних засобів реалізації такої стратегії є реклама. Нашим завданням було дослідження особливостей проведення рекламної роботи вищими навчальними закладами і, на цій підставі, розробка загальних методичних підходів до визначення її змісту.

Враховуючи те, що основне завдання реклами полягає у формуванні і стимулюванні попиту на товар, а отже і його збуту, з багатьох існуючих визначень реклами найважливішим, на наш погляд, є представлення її як "переконливий" засіб інформації про товар або фірму, комерційна пропаганда споживацьких особливостей товару і переваг діяльності фірми, яка готує активного і потенційного покупця до покупки. Із запропонованого визначення реклами можна виділити такі системоутворюючі елементи: інформація, як переконливий засіб (вплив), предмет і об'єкт реклами, її функції та мета.

Правильно проведена рекламна кампанія допоможе вищим навчальним закладам швидше адаптуватися до ринкових відносин і забезпечити собі найменші втрати при роботі в цих умовах.

ВИСНОВКИ

Соціально-економічне середовище діяльності вищих навчальних закладів, яке кардинально змінюється при переході їх на ринкові відносини, об'єктивно викликало гостру необхідність розроблення адекватних заходів, покликаних забезпечити вищим навчальним закладам найменші втрати при роботі в нових умовах. Керуючись такою

необхідністю і, враховуючи незадовільне фінансове забезпечення вищої школи в умовах ринкових відносин, за результатами проведених досліджень можна зробити такі висновки та внести наступні пропозиції.

1. Для ринкових відносин в освітній сфері характерне формування їх на принципах ринкової конкуренції з присутністю державного регулювання.
2. Особливість освітніх послуг і науково-технічної продукції, вироблених у сфері вищої школи, полягає в тому, що вони належать до змішаних суспільних благ, коли ефект одержує одночасно і суспільство в цілому, і окремих споживач в особі громадянина чи підприємства. Особливістю є і те, що освітні послуги як результат діяльності вищого навчального закладу споживаються вже в самому процесі їх надання. При цьому витрати на виробництво цих послуг є суспільно необхідними.
3. Бюджетне фінансування освіти є незадовільним. В основному фінансуються тільки соціально захищені статті, а саме: заробітна плата, стипендія, і частково покриваються витрати на комунальні послуги. А тому необхідно вирішити питання про збільшення бюджетних асигнувань до розміру не менше 10 % ВВП.
4. Покращенню фінансування освіти сприятиме: систематичний аналіз цільового використання коштів; дослідження людського потенціалу в Україні, збір і розповсюдження результатів та інформації про норми прибутку в освіті; міжнародні консультації, моделювання та обговорення принципової схеми і механізму фінансування освіти в Україні; інформування населення про ситуацію на ринку праці та освіти.
5. Необхідно вдосконалити механізм формування і використання фонду заробітної плати професорсько-викладацького складу шляхом встановлення норми педагогічного навантаження викладача.
6. Потрібно вдосконалити систему кредитування освіти, використовуючи досвід розвинутих країн. В умовах трансформаційної економіки та обмежених доходів більшості сімей кредити населенню на освіту доцільно надавати у кількох формах: опосередковано через юридичних осіб (приватні і державні заклади); впровадженням студентських програм і передусім тих, які організаційно поєднують навчання з працею, наданням дотацій і кредитів на отримання освіти.
7. Частка позабюджетних надходжень у вищих навчальних закладах постійно зростає. Виникає необхідність запровадження коефіцієнта матеріального заохочення, а також перегляду і вирішення спірних питань стосовно оподаткування навчальних закладів. Доцільним є запровадження замість податків, обов'язкового відрахування для покриття бюджетного дефіциту на утримання вищих навчальних закладів у розмірі 20 % отриманих доходів від обсягів позабюджетної діяльності.
8. Було б доцільним створити у вищих навчальних закладах за рахунок позабюджетних коштів кредитні фонди, кошти яких доцільно зберігати на депозитному рахунку в банку, при цьому отримуючи відповідні відсотки і спрямовуючи їх на кредитування бюджетної сфери вищої освіти у випадку несвоєчасного фінансування з бюджету, звичайно, ж з обов'язковим їх поверненням.
9. Починаючи з 1997 р. бюджетне фінансування науки погіршується з кожним роком, а наука є вирішальною передумовою забезпечення відповідності вищої школи соціальним вимогам сучасності та гарантією високої якості навчального процесу. Необхідно вдосконалити систему фінансування наукової та науково-технічної сфери держави, яка могла б передбачати: дворівневе державне фінансування через державний бюджет для забезпечення наукової діяльності галузевих академій, відповідних міністерств і відомств; виконання національних міжгалузевих наукових та науково-технологічних програм; фінансування науки коштами галузевих міністерств

та відомств; проведення досліджень за рахунок місцевих бюджетів; фінансування фірмами замовлень, консультативних послуг, розробки проектів; залучення недержавного капіталу;

10. В умовах ринкових відносин система управління вищими навчальними закладами потребує подальшого удосконалення. Доцільним є введення посади проректора з економічних питань, а також посад фахівців з маркетингу, фінансового аналізу, їх забезпечення сучасними технічними засобами та інформацією.

11. Вищим навчальним закладам необхідно проводити стратегію формування і стимулювання попиту на свої послуги і наукові дослідження, ефективно здійснюючи рекламну кампанію.

12. Варто посилити контроль за укладанням контрактів зі студентами, які отримують освіту за рахунок бюджетних коштів. Держава повинна взяти на себе відповідальність за пропозицію роботи випускникам вищих навчальних закладів. Доцільно було б створити у відповідних міністерствах, а також в органах місцевої влади відділи попиту і пропозиції робочої сили, які б постійно вивчали попит на ринку праці, щоб вузи змогли б швидше реагувати на потреби реальної економіки.

13. В закладах освіти обов'язково повинні діяти механізми громадського контролю за витрачанням коштів.

Список опублікованих праць за темою дисертації:

1. Лопушняк Г.С. Політика вищого навчального закладу у формуванні та стимулюванні попиту на свої послуги і продукцію. // Науковий вісник Національного аграрного університету. – К., 1998. – С. 288-294.
2. Лопушняк Г.С. Макро- і мікроекономічні аспекти розвитку вищої освіти. // Зб. наук. праць Інституту економіки НАН України “Удосконалення соціальної інфраструктури у трансформаційній економіці”. – Київ, 1998. – С. 107-114.
3. Лопушняк Г.С. Вдосконалення системи оподаткування вищих навчальних закладів державної форми власності // Соціально-економічні дослідження в перехідний період. Становлення фінансової системи України та проблеми її стабілізації (Щорічник наукових праць) – Вип. XII (част.1) / НАН України Інститут регіональних досліджень. Редкол.: відповідальний редактор М.І.Долішній. – Львів, 2000. – С. 120-129.
4. Лопушняк Г.С. Перспективи реформування фінансового забезпечення вищої школи в умовах ринкової трансформації. // Науковий вісник Буковинського державного фінансово-економічного інституту: Збірник наукових статей міжнародної науково-практичної конференції “Фінансові важелі економічного зростання України на сучасному етапі” у 2-х частинах. Випуск 1. Ч.1. – Чернівці, ПП Кондратьєв, 2000. – С. 163-168.
5. Лопушняк Г.С. Системний підхід до здійснення маркетингової діяльності в вищих навчальних закладах // Соціально-економічні дослідження в перехідний період. Податкова та фінансово-кредитна політика держави і механізми її реалізації в регіонах України (Щорічник наукових праць) – Вип. XXУ / НАН України. Інститут регіональних досліджень. Редкол.: відповідальний редактор М.І.Долішній. – Львів, 2001. – С. 312-319.

АНОТАЦІЯ

Лопушняк Г.С. Соціально-економічні аспекти розвитку вищих навчальних закладів України. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук за спеціальністю 08.09.01 – демографія, економіка праці, соціальна економіка і політика. – Інститут економіки НАН України, Київ, 2001.

Визначено характер і особливості ринкових відносин у системі вищої школи та виявлено тенденції розвитку цієї галузі в Україні, котрі базуються на аналізі статистичної інформації Держкомстату України та Міністерства освіти і науки України. Розкрито сутність сучасних структурних зрушень у фінансуванні вищої освіти в умовах перехідної економіки, з урахуванням розвитку та важливості позабюджетної діяльності вищих навчальних закладів України. Визначено порядок реалізації вищими навчальними закладами України заходів, спрямованих на формування і стимулювання попиту на освітні послуги на основі здійснення рекламної діяльності. Обґрунтовано шляхи подальшого розвитку вищих навчальних закладів в Україні в умовах становлення ринкових відносин. Одержані результати можуть бути використані для подальшої розробки заходів, спрямованих на розвиток вищої освіти в Україні.

Ключові слова: освіта, вища школа, соціально-економічні аспекти, проблеми освіти, фінансове забезпечення, потреби в освіті, попит і пропозиція.

АННОТАЦІЯ

Лопушняк Г.С. Социально-экономические аспекты развития высших учебных заведений Украины. – Рукопись.

Диссертация на соискания ученой степени кандидата экономических наук по специальности 08.09.01 – демография, экономика труда, социальная экономика и политика. – Институт экономики НАН Украины, г. Киев, 2001.

В диссертации на основе анализа отечественных и зарубежных литературных источников раскрыта сущность образования, его структура и роль в обеспечении экономического развития общества, расширенного воспроизводства. Определены характер и особенности рыночных отношений в системе высшей школы и выявлены тенденции развития этой отрасли. Обосновано, что образовательные услуги – смешанные общественные блага, имеющие при этом особенности, как чистого общественного блага, так и личного общественного блага. Они потребляются в самом процессе их производства, при этом затраты на производство услуг являются общественно необходимыми. Выявлены такие характерные черты рынка в образовательной сфере: наличие достаточного количества вузов; наличие потребителей, заинтересованных в приобретении и использовании образовательных услуг; неодинаковый доступ всех субъектов рынка к необходимым ресурсам; асимметричность информации; полная самостоятельность вузов при осуществлении своей деятельности, включая возможность самим выбирать направления подготовки специалистов и выполнение научных исследований.

В работе рассмотрено суть экономических отношений, складывающихся в сфере общественного производства. Экономические отношения не ограничиваются производственными отношениями, которые складываются в сфере материального производства. Общественное производство включает в себя ту сферу, которая длительное время определялась как “система нематериального воспроизводства”, “сфера духовного воспроизводства”, “нематериальная” или “непроизводственная” сфера. В последнее время наиболее характерными стали термины “социальная сфера”, “социальная инфраструктура”. Высшее образование рассматривается как часть социальной сферы.

Проанализированы состояние и тенденции развития высших учебных заведений в условиях трансформирующейся экономики. Процессы воспроизводства высококвалифицированных кадров происходят в условиях смешанного финансирования высшей школы и несоответствия объемов фактического

финансирования и утвержденных сметой. Обосновано необходимость привлечения в сферу высшего образования внебюджетных средств, т.е. её финансирование должно быть многоканальным. В перечень платных услуг, которые могут предоставлять государственные учебные заведения, вошли услуги в сфере образовательной деятельности, международного сотрудничества, здравоохранения и дошкольного воспитания, физической культуры и спорта. Наряду с основной деятельностью, высшие учебные заведения могут предоставлять бытовые, транспортные, жилищно-коммунальные и другие услуги.

На основе анализа основных недостатков налогообложения вузов обоснована целесообразность использования вместо налогов обязательных отчислений на покрытие бюджетного дефицита на содержание высших учебных заведений в размере 20 % полученных доходов от осуществления внебюджетной деятельности.

С целью удовлетворения растущих потребностей населения в высшем образовании необходимо совершенствовать систему кредитования образования, используя опыт развитых государств.

В условиях рыночных отношений система кадрового обеспечения управления высшими учебными заведениями требует реорганизации: необходимым является введение должности проректора по экономическим вопросам, а также должностей специалистов по маркетингу, финансовому анализу.

Сформулированы основные направления повышения эффективности деятельности высших учебных заведений: повышение качества образовательных услуг и научно-технической информации; улучшение организации сервиса для создания продукции и услуг, предоставляемых потребителям; приближение услуг и продукции к их потребителю путём создания филиалов вузов, отдельных кафедр в местах концентрации спроса со стороны потребителей; улучшение рекламной кампании. Ключевые слова: образование, высшая школа, социально-экономические аспекты, финансовое обеспечение, проблемы образования, потребности в образовании, спрос и предложение.

ABSTRACT

Lopushnyak G.S. Socio-economic aspects of development of the higher educational institutions of Ukraine – Manuscript.

Dissertation for the candidate of economic sciences degree, in specialty 08.09.01 – Demography, Labor Economics, Social economics and Policy. – The Institute of economics of NAS of Ukraine, Kyiv, 2001.

The character and peculiarity of market relations in the system of higher education has been determined and tendencies of development of this branch, which are basing on the analysis of statistical information of State Committee of Ukraine and Ministry of education and science of Ukraine. The research of essence of the modern structural changes in financial of higher education which are taking into account the development and the importance out of budget activity of the higher educational institutions of Ukraine was determined. The order of realization by higher educational institutions of Ukraine the measures directed to the creation and stimulation of demand in education on the basis of realization of advertisement activity was reassembled. The directions of further development of the higher educational institutions in Ukraine in the conditions of formation of market relations were grounded. The results can be used for further working out the measures that directed to the development of higher education in Ukraine.

Key words: education, higher school, socio-economical aspects, problems education, financial maintenance, demand in education, demand and supply.

Підписано до друку 18.05.2001. Формат 60x84/16
Папір офсетний. Ум. друк. арк. 1,25.
Зам.№ 366.Тираж 150 прим.

Центр інформаційних технологій та видавництва
Львівський державний фінансово-економічний інститут
м.Львів, вул. Коперніка,3